

SOLIQDAN BO'YIN TOVLASH SABABLARINING ILMIY-AMALIY TADQIQI

Atoqulov Abdulla Askarjon o'g'li
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Kirish: Yashirin iqtisodiyot mahsulot va xizmatlarni iqtisodiyot sub'yektlari tomonidan yashirin tarzda ishlab chiqarish, soliqlardan qochish orqali noqonuniy daromad orttirishga asoslanadi. Uning yuzaga kelishiga davlatning iqtisodiyotga ortiqcha aralashuvi, qonunchilikdagi muammolar, soliq yuki yuqoriligi va biznes muhiti yaxshi emasligi sabab bo'ladi. Ko'plab tadbirkorlar yashirin (noqonuniy) daromad orttirishi oqibatida yig'ilgan mablag'larning soliq uchun to'lanadigan qismi ham soliqlardan qochuvchi nohalol shaxslar cho'ntagiga tushmoqda.

Ikkinchi omil esa insonlarda pul jamg'arishga bo'lgan moyillik, nima qilib bo'lsa-da farovon yashashga intilish, kamxarj va oz mehnat bilan ko'p daromad olishga erishish istagi kuchliligida. Shuningdek, ijtimoiy tabaqalashuv, ayovsiz raqobat, yuqori inflatsiya ham soliqlardan qochishga va oqibatda yashirin iqtisodiyot qaror topishiga xizmat qilmoqda.

Mutaxassislarning aytishlaricha, aholining ko'pchiligi bugungi soliq turlaridan, ular nimalar hisobiga to'lanishi, tizimdagi o'zgarishlar va boshqa zarur ma'lumotlardan to'liq boxabar emas. Demak, dastlabki masala xabardorlikni oshirish kerak.

Ayni paytda respublikada 9ta soliq turi mavjud. Albatta, ularning o'lchovi turlicha. Mutaxassislarning aytishicha, respublikada soliq yuki ko'rsatkichi u qadar yuqori emas. Hisob-kitoblarda uning umumiy miqdori 23-24 foizni tashkil qilishi aniqlangan. Ammo oddiy aholining aksariyati mazkur foizlarni kam yoki o'rtacha deya olmaydi. Shuning uchun ham yashirin daromad olishga urinishlar doimiy refleksga aylangan.

Ayrim moliyachilar orasida «soliq yuki xufiyona iqtisodiyot yuzaga kelishiga sabab bo'ladi deyish noto'g'ri», degan qarashlar ham mavjud. Ammo soliqlardan qochishga sabab ularning yuqoriligida emasmi?

Soliqlar to'lashdan qochishdagi muammolardan biri sifatida ayrim odamlarda soliq to'lashdagi mas'uliyat pastligi keltiriladi. Bu jarayonda soliq organlariga katta vazifalar yuklanadi. Ya'ni ular majburlovchi emas, xizmat ko'rsatuvchi organ sifatida namoyon bo'lishga intilishi kerak. Agar bir fuqaro qaysidir soliqlarni to'lamasa, soliqchi borib unga holatni, tizimni tushuntirishi lozim. Fuqaro hatto u soliq qayerdan kelib chiqishini ham bilmasligi mumkin. Lekin mutaxassis unga anglatishi muhim ahamiyatga ega.

Soliq to'lovchilarning soliq majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlash usullarini quyidagi guruhlarga ajratgan holda turkumlash maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Yuridik va jismoniy shaxslarning soliq nazoratidan chetda qolishi. Soliq nazoratini amalga oshirish maqsadida har bir soliq to'lovchi korxonaning joylashgan o'rniga ko'ra, fuqarolarni esa yashash joylariga ko'ra soliq organlarida hisobda turishlari shart.

Moliyaviy-xo'jalik faoliyatini yuritishni soliq organlaridan yashirish soliq to'lashdan bo'yin tovlashning juda keng tarqalgan usullaridan biriga aylangan. Ayrim hollarda korxonalar tomonidan umuman, joriy davrda moliyaviyxo'jalik faoliyatini yuritilmaslik to'g'risida soxta ma'lumotlar beriladi. Shuning uchun hisobga qo'yish to'g'risidagi ariza qabul qilinayotganda amaldagi qonunchilikka ko'ra xususiy tadbirkor o'zining shaxsini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etishi shart. Hisobga olish masalasida tashkilot tomonidan ariza berilganda tegishli tartibda tasdiqlangan quyidagi hujjatlarning bir nusxasi taqdim etiladi. Ro'yxatdan o'tganligi to'g'risidagi guvohnoma, ta'sis hujjatlari va davlat ro'yxatidan o'tish uchun zarur bo'lgan boshqa hujjatlar mazkur usulni amalga oshirishda tadbirkorni ro'yxatdan o'tkazishda soxta yoki o'g'irlangan hujjatlar shaxsni tasdiqlovchi hujjatlar sifatida hisobga qo'yiladi. Shunday qilib, soliq to'lovchining moliyaviy-xo'jalik faoliyati boshqa shaxslar tomonidan amalga oshiriladi.

2. Soliq to'lovchining moliyaviy-xo'jalik faoliyatlari natijalarini buxgalteriya hujjatlarida aks ettirilmasligi. Mazkur usuldan foydalanish, asosan, korxonalarining buxgalteriya hisobida ayrim bitimlarni aks ettirilmasligida namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasining «Buxgalteriya hisobi to'g'risida»gi qonuniga muvofiq korxonalar va tashkilotlarning barcha operatsiyalari birlamchi buxgalteriya hujjatlarida o'z aksini topishi shart. Ana shu birlamchi buxgalteriya hujjatlariga asosan buxgalteriya hisobi yuritilishi lozim. Shuning uchun ham ayrim operatsiyalarni yashirish maqsadida soliq to'lovchilar birlamchi buxgalteriya hujjatlarini yo'q qiladilar yoki ularni rasmiylashtirmaydilar. O'zbekiston Respublikasi sharoitida, tovarlarni sotish natijasida olingan naqd pullarni kassaga kirim qilmaslik holatlari mazkur usul namoyon bo'lishining asosiy shakli hisoblanadi. Mazkur usulni amalga oshirish aholi bilan hisob-kitoblarni nazorat-kassa mashinalarisiz va xaridorlarga chek berish yo'li bilan amalga oshirish mumkin.

3. Soliqqa tortiladigan bazani kamaytirish imkonini beruvchi iqtisodiy ko'rsatkichlarni noqonuniy o'zgartirish yo'li bilan soliqqa tortish obyekti xususidagi ma'lumotlarni soxtalashtirish. Amaldagi qonunchilikka muvofiq soliqqa tortish obyektlari sifatida mulk, foyda, daromad, sotilgan tovarlar va ko'rsatilgan xizmatlarning qiymati maydonga chiqadi. Soliqqa tortish obyekti soliqqa tortishning muhim elementlaridan biri hisoblanadi va u soliq yukini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Soliq to'lovchining jismoniy yoki yuridik shaxs ekanligi, uning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini amalga oshirishga xos bo'lgan xususiyatlar soliqqa tortish obyektining miqdoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu esa soliq to'lovchiga noqonuniy asosda soliq yukini kamaytirish imkonini beradi.

Amaldagi soliq qonunchiligiga muvofiq har bir soliq turi bo'yicha alohida soliq stavkalari belgilangan. Bularning ustiga soliq imtiyozlari ham soliq to'lovchilarning har bir toifasi uchun alohida qilib belgilangan. Soliq to'lashdan bo'yin tovlashning mazkur usulidan foydalanish o'ziga xos tarzda amalga oshiriladiki, buning natijasida soliqqa tortish obyektining haqiqiy miqdori uning e'lon qilingan miqdoridan sezilarli darajada yuqori bo'ladi.

Shu sababdan ushbu sharoitlarda soliq to'lovchilar tabiiy munosabati opportunistik xususiyatga ega bo'ladi, bunda ular soliqlarni jazo sifatida qabul qiladilar va ijtimoiy boyliklarni moliyalashtirishda qatnashishni minimallashtiradilar. Tadbirkorlar davlatning soliqlardan oladigan foydasi yoki uni to'lanmasligidan ko'riladigan zarari to'g'risidagi mavhum taqqoslashlardan emas, balki risklar borasidagi muayyan masalalarga amal qiladilar: soliq summasi uni to'lamaslik evaziga solinadigan sanksiyalardan qanchalik kattaligini taqqoslaydi. Agar to'lamaslik uchun jazo og'ir emas, buni aniqlash ehtimoli juda past bo'lsa, ko'pchilik tadbirkorlar soliq to'lashdan qochish yoki soliq qonunchiligi va soliq undirish texnikasidagi kamchiliklardan foydalanib, soliqlarni minimallashtirishga harakat qiladilar.

1-rasm. Soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashning sabablari¹

Shunday qilib, qonunchilikdagi kamchiliklar, uni buzish jazosiz qolishi va nazoratning sustligi soliq to'lashdan bo'yin tovlashga imkoniyat yaratadi. Yuqori soliq stavkalari to'g'risidagi keng tarqalgan bahonalar esa asossizdir. Ammo soliqqa tortishning yuqori chegarasi mavjud bo'lib, soliq stavkasi o'sha darajadan oshib ketsa, iqtisodiy faoliyat sustlashib boradi.

¹ Abulqosimov H.P., Muminov N.G. (2020). Xufyona iqtisodiyot: o'quv qo'llanma.– T.: Yangi nashr, .304-b.

Soliq to'lashdan bo'yin tovlash – yuridik yoki jismoniy shaxsning faol harakatlari evaziga o'zini u yoki bu soliqni turini to'lovchilari qatoridan chiqarib (ya'ni, shu soliqni to'lamasdan) o'z soliq majburiyatlarini minimallashtirish shaklidir. Soliqlardan bo'yin tovlashga misollar sifatida soliq imtiyozlarini olish maqsadida sun'iy bitimlar tuzish, soliq stavkalarini pasaytirish uchun biznes tuzilmalari shakllarini o'zgartirish, soliq imtiyozlarini taklif etadigan mamlakatlarga yoki offshor zonalarda korxonalar tashkil va boshqalarni ko'rsatish mumkin (2-rasm).

Soliqlardan bo'yin tovlashning asosiy shakllari

Soliq imtiyozlarini olish maqsadida sun'iy bitimlar tuzish

Soliq stavkalarini pasaytirish uchun biznes tuzilmalari shakllarini

Soliq stavkalarini pasaytirishni taklif qiladigan mamlakatlarda

2-rasm. Soliqlardan bo'yin tovlashning ko'p tarqalgan shakllari²

Soliq imtiyozlaridan foydalanish soliqlar to'lashdan bo'yin tovlashning oddiy sxemalarini yaratish imkoniyatini beradi. Hukumat vakili bilan siyosiy bahslar orqali ham soliq majburiyatlarining bir qismi yoki barchasidan ozod bo'lish mumkin. Bunda soliq imtiyozlari taqdim etilishini so'rashda muhim argument bo'lib korxonaning butun mamlakat yoki muayyan hudud uchun alohida ahamiyatga egaligi, ya'ni mahsulotning strategik ahamiyati, bandlikni ta'minlash, ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish keltiriladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash bilan samarali kurashish uchun, birinchi navbatda, nega ko'pchilik soliq to'lovchilar uni to'lashdan bo'yin tovlashni tanlashlari sababini aniqlab olish muhimdir. O'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra soliqlar har bir fuqaroga beriladigan ijtimoiy boyliklar evaziga ixtiyoriy to'lovlardir. Ammo amaliyotda masalaning bunday hal etilishiga bir necha sabablar to'sqinlik qiladi.

Ushbu maydon mavzuga doir og'riqli muammolarni qo'rqmasdan ko'tarib, ularga mos yechimlarni taklif qila olsa, hukumat va xalq o'rtasida hamkorlik yuzaga kelsa, albatta kamchiliklar asta-sekin bartaraf bo'ladi.

² Abulqosimov H.P., Muminov N.G. (2020). Xufyona iqtisodiyot: o'quv qo'llanma.– T.: Yangi nashr, .304-b.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi 913-XII-son Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 25-dekabrda "2021-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida" O'RQ-657-son Qonuni [https:// lex.uz/docs/-5186044](https://lex.uz/docs/-5186044)
3. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 30-dekabrda "2022-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida" O'RQ-742-son Qonuni <https:// lex.uz/docs/-5801127>
4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: O'zbekiston , 2017. – 104 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi to'g'risidagi" 2018-yil 29-iyundagi PF-5468-son farmoni
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash va uni savaraliamalga oshirish tadbirlari to'g'risida"gi 2020 yil 6 oktyabrdagi PF-6079 sonli Farmoni
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining "2022 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-73-son qarori
8. Аронов А. ва Кашин В. (2007) Налоги и налоогообложение М.: Магистр.
9. Андреева В.А. (2017) Повышение налоговой грамотности и культуры участников налоговых правоотношений. Экономика Интерактивная наука |4 (14). стр.136-140.
10. Кузнецов А.Л. (2016) Налоговая политика и налоговые органы: реальное состояние, проблемы, перспективы (региональный аспект). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vasilieva.narod.ru/zhurnal/>
11. Перцхалава К. А. (1999) Выявление и первоначальный этап расследования уклонений от уплаты налогов или страховых взносов в государственные вне- бюджетные фонды. Дис. на соис. уч. степени к.э.н. - С. 86.
12. Ковалевская Д. Е.(2000) Налоговые преступления в уголовном праве Российской Федерации. // Налоговый Вестник. - No 11. - С. 101.
13. Abulqosimov H.P., Muminov N.G. (2020). Xufyona iqtisodiyot: o'quv qo'llanma.– T.: Yangi nashr, .304-b.
14. Mamanazarov A.B., Mahalliy byudjet va soliq. Monografiya, Marifat-madadkor; Toshkent 2004 yil, 79-80 bet

15. <http://www.lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti
16. <https://www.imv.uz> – Iqtisodiyot va moliya vazirligi sayti
17. <http://www.soliq.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi sayti
18. <http://www.stat.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi sayti